

K VÝSKYTU BŘEHULE ŘÍČNÍ (*RIPARIA RIPARIA*) V KARLOVARSKÉM KRAJI

Petr Krása & Jan Matějů

ÚVOD

Břehule říční, *Riparia riparia* (Linnaeus, 1758) je naším nejmenším druhem z čeledi vlaštovkovitých (Hirundinidae). Vyskytuje se v celé Evropě, Asii a Severní Americe, přičemž jednotlivé populace zimují v Jižní Americe, Africe a Indii (HUDEC et al. 1983). V ČR ji najdeme zejména v otevřené krajině, často v nížinách poblíž velkých řek, ale i v jiných územích s vhodnými lokalitami. V kolmých hlinitých či pískových březích řek si břehule vyhrabává necelý metr dlouhé hnízdní nory. Hnízdění břehule říční v těchto přirozených biotopech je v současné době velmi vzácné a na významu tak nabývají hnízdiště uměle vytvořená – stěny pískoven, cihelen, hnědouhelných či kaolínových dolů (ŠTASTNÝ et al. 2006).

Cílem této práce je podat aktuální informace o výskytu břehule říční na území Karlovarského kraje. Součástí práce je i souhrn starší publikovaných i nepublikovaných údajů o výskytu a hnízdění břehule v regionu.

MATERIÁL A METODIKA

Hnízdní výskyt břehule říční byl pracovníky krajského střediska AOPK ČR v Karlových Varech příležitostně zjišťován na území celého Karlovarského kraje zejména v letech 2006 až 2009. Kontrolovány byly především pískovny, cihelny, kaolínové a hnědouhelné doly v Chebské, Sokolovské a Ostrovské pánvi a další vhodné lokality. Na lokalitách byla zjišťována jak přítomnost hnízdních nor, tak i samotný výskyt jedinců.

Získané údaje byly v přehledu lokalit rozčleněny podle mezinárodní metodiky síťového mapování (síť KFME 11,2 × 12,0 km; SLAVÍK 1971). Nálezy jsou dále řazeny v abecedním pořadí dle jména katastru příslušné obce (u starších údajů, kdy nebylo možné ověřit v jakém katastru byl nález učiněn, je uvedeno pouze nejbližší sídlo), následuje název a popis místa nálezu, datum/data nálezu, stručný popis nálezu a jméno/jména nálezce/nálezců či zdroj informace.

VÝSLEDKY

Celkem bylo v Karlovarském kraji zaznamenáno 5 recentních hnízdišť:

5741

- k. ú. Lomnice u Sokolova, bývalá pískovna Erika; kolmé stěny pískovny východně orientované
1994-1999: zjištěno hnízdění (V. ZAVADIL, ústní sdělení);
1998-2000: zjištěno hnízdění max. 20 párů, P. Krása;
2001: obsazeno asi 10-15 nor, V. Zavadil (VACÍK 2006);
2006-2008: hnízdění neprokázáno, P. Krása;
2009: pozorován přelet 4 ex., hnízdění neprokázáno, P. Krása.

5742

- k. ú. Dolní Chodov, kaolínový lom mezi JZ okrajem Božičan a Chodovem
2006: pozorováno cca 50 lovcích jedinců nad vodní plochou Bílá voda S od Chodova, dále nalezeno 240 hnízdních nor a pozorování cca 70 hnízdicích jedinců v lomu (HORÁKOVÁ 2006);
29. 7. 2008: pozorovány 4 ex., pravděpodobné hnízdění ve stěnách lomu na JZ okraji Božičan, zjištěno několik desítek nor, J. Matějů, V. Melichar.

5840

- k. ú. Milhostov, aktivní pískovna na JV okraji obce
5. 6. 1978: zjištěno hnízdění 1 páru, D. Jäger (ŠEDO 1978b);
2. 7. 2008: zjištěno hnízdění ve stěnách pískovny, odhad početnosti max. 10 párů, P. Adamec, V. Melichar.

5841

- k. ú. Tisová u Sokolova, hluboce erodovaný svah bývalého lomu Silvestr, ZSZ od obce, J okraj lomového území
1999: zjištěno hnízdění (KRÁSA 2005);
2002-2004: lokalita pravidelně monitorována, v jednotlivých letech zjištěno 205, 452, resp. 305 nor (HENEBERG 2004);
2006: zjištěno hnízdění, L. Hrbková, P. Krása;
26. 6. 2008: zjištěno hnízdění, odhadovaná početnost cca 20 párů, P. Adamec, P. Krása, J. Svobodová.

5940

- k. ú. Dřenice u Chebu, pískovna S-SZ od obce
10. 7. 1989: zjištěno cca 250 párů, D. Jäger (TĚTÁL 1990);
15. 7. 1991: zjištěno nejméně 100 párů, D. Jäger (TĚTÁL 1992);
24. 7. 1998: zjištěno asi 150 hnízdicích párů, D. Jäger (VACÍK 2002b);
12. 6. 1999: zjištěno 1022 nor, cca 150 hnízdicích párů, (D. JÄGER, ústní sdělení);
16. 8. 2000: zjištěno cca 1800 nor, cca 130 hnízdicích párů, (D. JÄGER, ústní sdělení);
6. 8. 2002: na dvou stěnách zjištěno celkem 730 nor, (D. JÄGER, ústní sdělení);
14. 8. 2006: zjištěno několik desítek nor, L. Hrbková, P. Jiskra, J. Matějů;
6. 7. 2009: zjištěno cca 20 jedinců a 30 nor ve stěnách pískovny cca 800 m S od Dřenic, L. Hrbková, J. Matějů, V. Melichar.

Pro úplnost uvádíme i další neověřené či starší dnes již neexistující lokality:**5641**

- k. ú. Přebuz, stará pískovna na JV okraji obce, 30. 6. 1971: pozorován pokus o hnízdění – hloubení nory (M. MIMRA, ústní sdělení).

5644

- k. ú. Vojkovice nad Ohří, pískovna SVV od obce, do roku 1982 nepravidelné hnízdění cca 20 párů (BUŠEK et al. 1990).

5743

- k. ú. Čankov, stará pískovna V od obce, 9. 6. 1987: zjištěno 5 hnízdících párů, O. Bušek (TĚTÁL 1988); 1995: zjištěno přibližně 15 hnízdních párů (O. BUŠEK, ústní sdělení);
- k. ú. Hroznětín, nory v kaolínovém dolu S od Velkého Rybníka, 28. 5. 1982: pozorovány 2 páry, hnízdění neprokázáno, L. Klablík (ŠEDO 1983);
- k. ú. Otovice u Karlových Varů, kaolínový lom Kocourek; 2. 7. 1990: zjištěno hnízdění několika párů (O. BUŠEK, ústní sdělení);
- Nejda, navezené haldy písku u rozestavěné silnice Karlovy Vary – Ostrov, v letech 1981 až 1983 zjištěno hnízdění v haldě písku při stavbě silnice mezi Nejdou a Ostrovem (O. BUŠEK, ústní sdělení, Z. MATĚJŮ, ústní sdělení); 25. 7. 1981: zjištěno 26 nor, pozorováno krmení mláďat, L. Klablík (ŠEDO 1982); 11. 5. až 5. 8. 1982: zjištěno hnízdění 17 párů, L. Klablík (ŠEDO 1983); 4. 6. 1983: zjištěno hnízdění 30 párů v pískové haldě, L. Klablík (ŠEDO 1984).

5839

- Lužná, okr. Cheb, bez bližší lokalizace, 14. 5. 1980: pozorováno 15 ex., M. Mattas (ŠEDO 1981);
- k. ú. Pomezná, pískovna, 24. 7. 1991: nejméně 50 párů, D. Jäger (TĚTÁL 1992); od května do 16. 8. 1992: zjištěno několik desítek hnízdících párů, V. Zavadil, J. Mařík (TĚTÁL 1993); 11. 8. 1992: minimálně 10 nor, D. Jäger (TĚTÁL 1993); 2. 5. 1993: asi 50 párů, D. Jäger (VACÍK 1996); 23. 6. 1994: zjištěno hnízdění nejméně 20 párů, D. Jäger (VACÍK 2002a); 4. 6. 1996: nejméně 20 hnízdících párů, D. Jäger (VACÍK 2002b); 24. 7. 1998: hnízdění nejméně 10 párů, D. Jäger (VACÍK 2002b); 2006-2008: hnízdění nepotvrzeno, P. Krása, J. Matějů.

5840

- k. ú. Obilná, pískovna S od obce, 15. 6. 1986: asi 250 párů, D. Jäger (TĚTÁL 1987); 3. 7. 1991: kolonie asi 50 párů, D. Jäger (TĚTÁL 1992); 1. 8. 1993: asi 50 párů, D. Jäger (VACÍK 1996); 24. 7. 1998: asi 60 párů, D. Jäger (VACÍK 2002b); 8. 7. 1999: zjištěno 204 nor, přibližně 15 ex., (D. JÄGER, ústní sdělení); 13. 8. 2000: zjištěno 180 nor, asi 20 ex., (D. JÄGER, ústní sdělení); 11. 8. 2002: zjištěno 560 nor, (D. JÄGER, ústní sdělení); 2006-2008: hnízdění nepotvrzeno, P. Krása, J. Matějů;
- Nebanice, břehy Ohře, 23. 7. 1975: zjištěno hnízdění cca 10 párů, (D. JÄGER, ústní sdělení);
- k. ú. Nebanice, bývalá pískovna u mícháreny krmiv, 14. 7. 1976: nová kolonie – zjištěno přibližně 120 obsazených nor, (D. JÄGER, ústní sdělení);
- Skalná, kaolínové jámy V od obce (mezi Sklanou a Novou Vsí), 14. 7. 1974: zjištěno 53 nor, pozorováno asi 20 ex., (D. JÄGER, ústní sdělení); 16. 7. 1980: asi 100 nor, pozorováno 30 ex., D. Jäger (ŠEDO 1981); 8. 8. 1998: zjištěno přibližně 200 nor, odhad 50 párů, F. Cízler (D. JÄGER, ústní sdělení); 3. 7. 1999: zjištěno 243 nor, asi 55 ex., (D. JÄGER, ústní

sdělení); 31. 8. 2002 zjištěno asi 100 nor, (D. JÄGER, ústní sdělení); k lokalitě nebo jejímu širšímu okolí se pravděpodobně vztahuje i následující údaj (pozn. J. Matějů): Nová Ves, kolonie v kaolinových lomech ZJZ od obce, pozorování před rokem 1981 (JÄGER & GONSCHOŘEK 1981);

- Suchá, bez bližší lokalizace – pravděpodobně se jedná o Jámu Suchá V od obce Skalná (pozn. P. Krása), 10. 7. 1992: cca 5 párů, V. Zavadil, P. Kolman (TĚTÁL 1993); Tršnice, (břehy Ohře mezi Tršnicemi a Chocovicemi) 17. 6. 1984: hnízdění 8 párů v norách cca 1 metr nad vodní hladinou, D. Jäger (TĚTÁL 1985, D. JÄGER, ústní sdělení);
- Vrbová, bez bližší lokalizace – pravděpodobně břehy řeky Ohře (pozn. J. Matějů), 23. 7. 1975: zjištěno hnízdění asi 20 párů, (D. JÄGER, ústní sdělení); 21. 7. 1985: pozorováno cca 20 ex., D. Jäger (TĚTÁL 1986).

5842

- k. ú. Horní Slavkov, areál dolu Stannum, deponie písku a vytěženého materiálu, hnízdění ve starých pískových navázkách; pískové kopy byly na přelomu tisíciletí odtěženy a hnízdiště zaniklo (pozn. P. Krása); asi v roce 1996 bylo ještě zaznamenáno hnízdění (J. FROUZ, ústní sdělení); 28. 5. 1999: neobsazená kolonie, asi 15 nor, V. Zavadil & P. Šapovaliv (VACÍK 2006).

5844

- k. ú. Bochov, počátkem 90. let zjištěny 1 až 2 nory v deponii škváry v areálu údržby silnic v Bochově, hnízdění neprokázáno, J. Matějů.

5939

- Skalka, stará pískovna u přehrady, 1977: obsazená kolonie; M. Mattas (ŠEDO 1978a); 27. 5. 1989: zjištěno cca 40 párů v pískovně, D. Jäger (TĚTÁL 1990); 15. 7. 1989: pozorováno několik ex. nad přehradou Skalka, P. Růžek (TĚTÁL 1990).

5940

- k. ú. Cheb, skládka škváry v areálu správy silnic (za chebským nádražím směrem na Dřevnice), 28. 7. 1983: zjištěno asi 80 nor a hnízdění 10 ex., (D. JÄGER, ústní sdělení).

5945

- Kobylé (u Pšova), bez bližší lokalizace, 21. 5. 1985: pozorovány 3 ex., O. Bušek (TĚTÁL 1986).

Bez bližších údajů uvádí HÜRKA (1987) hnízdění břehule říční také na lokalitách: Hroznětín, Milíkov, Nejša a Skalná.

Dále byly břehule říční pozorovány na několika lokalitách mimo hnízdiště:

- k. ú. Františkovy Lázně, rybník Amerika, 11. 7. 1966: pozorování lovcích jedinců nad rybníkem, (D. JÄGER, ústní sdělení); 15. 4. 1978: pozorováno 15 ex., D. Jäger (ŠEDO 1978b); 29. 4. 1984: pozorováno cca 10 ex., D. Jäger (TĚTÁL 1985); 19. 5. 1991: zjištěno více ex. při lovu, D. Jäger (TĚTÁL 1992);
- Mostov, 22. 6. 1984: pozorováno cca 7 jedinců při lovu hmyzu nad řekou Ohří (O. BUŠEK, ústní sdělení);
- k. ú. Přebuz, Přebuzský rybník, 9. 5. 1978: pozorování jednoho jedince na tahu (M. MIMRA, ústní sdělení);

- k. ú. Rolava, JV svah vrchu Milíře, 16. 5. 1981: pozorování jednoho jedince na tahu (M. MIMRA, ústní sdělení);
- Táborská (u Hazlova), 27. 4. 1983: pozorování přeletu 8 ex., D. Jäger (ŠEDO 1984);
- k. ú. Vonšov, NPR Soos, 21. 4. 1995: pozorování cca 20 ex., D. Jäger (VACÍK 2002a); břehule jsou z této lokality uváděny již ve výsledcích zoologického průzkumu ze 70. let 20. století (JÄGER 1978).

SOUHRN

Hnízdění nebo pokusy o hnízdění břehule říční na území Karlovarského kraje po roce 1950 byly zaznamenány na celkem dvaceti šesti lokalitách. V současnosti (2008 a 2009) byl výskyt břehule potvrzen pouze na pěti z nich. Z charakteru současných i historických hnízdních lokalit břehule v kraji je zřejmé, že se v převážné většině jedná o antropogenní lokality. Hnízdní možnosti jsou obvykle situovány do různých starých, spíše aktivních či donedávna aktivních pískoven a kaolínových lomů. V přirozeném biotopu břehu řeky Ohře není v současné době známo žádné hnízdění, i když v minulosti zde bylo prokázáno na třech lokalitách.

Hnízdiště břehule říční jsou ve sledovaném regionu, s ohledem na geomorfologii krajiny, nerovnoměrně rozloženy. Výskyt hnízdišť je situován v převážně většině do ploché Chebské pánve, kde je doposud i velké množství aktivních pískoven a kaolínových lomů. Z uvedených výsledků je dále patrné, že přibližně v posledních dvaceti letech dochází k poklesu početnosti břehule říční a jejímu ústupu zejména z východních oblastí Karlovarského kraje. Trend úbytku početnosti a zmenšení plošného rozšíření byl zaznamenán i na úrovni celé ČR (ŠTĀSTNÝ et al. 2006). V této souvislosti nabývá výskyt v Chebské pánvi na významu a lze jej chápat i jako důležité refugium břehule v severozápadních Čechách.

Současná hnízdní závislost na lidské činnosti je pravděpodobně nejdůležitějším faktorem, který limituje rozšíření břehule říční v regionu. V budoucnu je proto nezbytně nutné, aby při plánování rekultivací opuštěných lomů byly zohledněny hnízdní nároky břehule, případně aby tyto nároky byly zohledněny již v průběhu těžby. Vhodný časový plán těžby a úpravy terénu totiž mohou vést nejen ke zvýšení úspěšnosti hnízdění břehule, ale i k jejímu návratu na lokality již zaniklé.

PODĚKOVÁNÍ

Za spolupráci při vyhledávání historických údajů patří naše poděkování zejména panu Dětmaru Jägerovi a dále Martinu Mimrovi, Oldřichu Buškovi a Jaroslavu Frouzovi. Za spolupráci v terénu bychom rádi poděkovali všem kolegům z krajského střediska AOPK ČR v Karlových Varech.

LITERATURA

- BUŠEK O., TEJROVSKÝ V. & ZAVADIL V. (1990): Obratlovci Doupovských hor (Aves, Mammalia). – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 76: 1-52.
- HENEBERG P. (2004): Vyjádření k ornitologické lokalitě lomu Silvestr ve věci vyhlášení přechodně chráněné plochy – hnízdiště břehule říční. – Ms., 2 p. [Depon in: MĚÚ Sokolov].
- HORÁKOVÁ M. (2006): Zajímavá hnízdní lokalita břehulí říčních na Sokolovsku. – Columba 12 (2): 18.
- HUDEC K. a kol. (1983): Fauna ČSSR. Ptáci – Aves 3/1. Academia, Praha, 704 p.
- HŮRKA L. (1987): Soupis ptačích zjištěných na území západní části Československa. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 62: 1-59.
- JÄGER D. (1978): Zoologické poměry – ptáci. – In: SEIDL K., HOSTIČKA M. & NESVADBOVÁ J. [eds], Státní přírodní rezervace Soos. Inventarizační průzkum provedený v letech 1970 až 1978. – Ms., 124 p. [Depon in: AOPK ČR Karlovy Vary].
- JÄGER D. & GONSCHOREK S. (1981): Ptactvo chráněného území Soos u Františkových Lázní. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 38: 1-30.
- KRÁSA P. (2005): Hnízdní kolonie břehulí říčních na Sokolovsku. – Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje 2005 (1): 22-24.
- SLÁVIK B. (1971): Metodika síťového mapování ve vztahu k připravovanému fytogeografickému atlasu ČSR. – Zprávy Československé botanické společnosti 6: 55-62.
- ŠEDO I. (1978a): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1977. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 25: 1-72.
- ŠEDO I. (1978b): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1978. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 33: 1-74.
- ŠEDO I. (1981): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1980. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 39: 1-48.
- ŠEDO I. (1982): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1981. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 44: 1-59.
- ŠEDO I. (1983): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1982. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 44: 1-59.
- ŠEDO I. (1984): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1983. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 51: 1-54.
- ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. (2006): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. – Aventinum, 464 p.
- TĚTÁL I. (1985): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1984. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 55: 1-67.
- TĚTÁL I. (1986): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1985. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 59: 1-75.
- TĚTÁL I. (1987): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1986. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 65: 1-55.
- TĚTÁL I. (1988): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1987. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 70: 1-71.
- TĚTÁL I. (1990): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1989. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 78: 1-72.
- TĚTÁL I. (1992): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1991. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 84: 1-73.

- TĚŤÁL I. (1993): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1992. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 88: 1-49.
- VACÍK R. (1996): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1993. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 93: 1-62.
- VACÍK R. (2002a): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1994-1995. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 100: 1-77.
- VACÍK R. (2002b): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1996-1998. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 101: 1-71.
- VACÍK R. (2006): Faunistická pozorování v západních Čechách v roce 1999-2001. – Sborník Západočeského muzea v Plzni, Příroda 105: 1-88.

SUMMARY

Present distribution of the Bank Swallow (*Riparia riparia*) in the Karlovy Vary region.

Petr Krása & Jan Matějů

The Bank Swallow (*Riparia riparia*) is a specialized inhabitant of the steep river banks and similar habitats throughout the Europe, Asia and North America. Recently the significant abundance decline of this species is reported from the whole Czech Republic (ŠTĀSTNÝ et al. 2006) and Bank Swallow is considered to be near threatened species (Red List of Vertebrates of the Czech Republic).

Our work is focused on the distribution of the Bank Swallow in Karlovy Vary, Sokolov and Cheb districts since 1950. During this period, nesting or nesting attempts of Bank Swallow were recorded at 26 sites. From this number only 5 sites were verified to host this species at present (in 2008 and 2009). Bank Swallow now usually occurs in artificial biotopes such as walls of sandpits, kaolin or brown coal mines. Most of the former nesting sites were also located in similar artificial biotopes. Nesting of this species within natural habitat (banks of river Ohře) was recorded only in three cases.

Regarding to the high importance of artificial biotopes for nesting of the Bank Swallow, we recommend to consider its nesting requirements during the mining and especially during the process of recultivation of mines and sandpits.